

TURIZMO VEIKSNYS UGDANT MOKYKLINIO AMŽIAUS VAIKUS PASITELKUS PAVELDĄ

RASA ČEPAITIENĖ¹

Lietuvos istorijos institutas

ANOTACIJA

Remiantis interpretacijos klasiko F. Tildeno suformuotais paveldo interpretacijos principais bei jų plėtote vėlesnių autorių darbuose, straipsnyje aptariami ir analizuojami ugdymo, pasitelkus paveldą, mokykliniame amžiuje esminiai siekiniai ir priemonės. Tekste atskleidžiama mokymosi, pasitelkus paveldą mokykliniame amžiuje, specifika, atsižvelgiant tiek į amžiaus tarpų psichologiją, tiek ir į geografinį vaiko gyvenamosios vietos veiksnį. Daroma išvada, kad lyginant su kitomis šalimis šioje srityje Lietuvoje kol kas nuveikta nepakankamai, todėl būtina edukaciją, pasitelkus paveldą, nuosekliai populiarinti, o jos veiklas integruoti į formalią švietimo sistemą. Be to, pateikiama praktinių patarimų, kaip efektyviau vykdyti Lietuvos vaikų ir jaunimo paveldo pažinimo darbą, akcentuojant neformalių veiklų, ypač vietinio ir regioninio turizmo, reikšmę.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: *paveldas, ugdymas, interpretacija, turizmas, moksleiviai.*

JEL KLASIFIKACIJA: I.12.120.

DOI:

Įvadas

Straipsnio problema. Kultūros ir gamtos paveldas – tai ne tik iškilieji dailės ar architektūros paminklai, materialus bei dvasinis šalies turtas, bet ir vienas iš teritorinę bendruomenę politine tauta paverčiančio istorinio proceso šaltinių bei veiksmų. Iš esmės jis net gali būti laikomas visuomenę vienijančiu pagrindu, be kurio nebūtų įmanomas lokalių, regioninės ir nacionalinės kultūros puoselėjimas, perteikimas bei plėtra. Jo dėka užmezgami ryšiai tarp kartų, perduodamos ir įtvirtinamos dvasinės vertybės, patriotizmas, skatinamas prisirišimas prie gimtosios vietos. Tačiau svarbiausia, kad materialios ir nematerialios kultūros vertybės padeda atsakyti į kiekvienam fundamentalų klausimą, kas aš esu, bei dar fundamentalesnį – kas esame mes, taigi kuria ir palaiko kolektyvinį tapatumą (Ashworth, Howard, 2008: 83–107). Tačiau tai anaipol nėra savaiminis procesas. Vien fizinio šių vertybių egzistavimo ar nekritiško tradicijų atkartojimo nepakanka, kad suvoktume jų tikrąją reikšmę. Paveldas yra nebylus, t. y. pats apie save nekalba, tad negali atskleisti savo skleidžiamos žinios ir verčių (Čepaitienė, 2010: 300), todėl jo tinkamas „prakalbinimas“ tampa svarbiu uždaviniu siekiant aukščiau išvardytų tikslų. Ypač tai svarbu gamtos ar kultūros vertybių, kaip ir kasdienės artimosios aplinkos, pragmatiško (iš)eišėjimo, apleidimo, teršimo ar net niokojimo atvejais, kas liudija ne tik negebėjimą įžvelgti ir įvertinti jų socialinės reikšmės, neišlavintą estetinį skonį, bet ir didesnės atsakomybės už save ir kitus stoką. Todėl paveldosaugos nuostatų populiarinimas visuomenėje apima ne tik bendruosius vandalizmo prevencijos ar aplinkosauginio sąmoningumo ugdymo klausimus, bet yra glaudžiai susijęs ir su platesnėmis žmogaus bei bendruomenių vystymosi ir darnios raidos temomis (Heritage Education Handbook, 1986: 12).

Kadangi kultūros perdavimo procesai savaime nevyksta, jų kryptingumą, sklandumą ir kokybę nulemia tik nuolatinės ir sutelktos socializacijos bei ugdymo pastangos. Tačiau paradoksalu, kad formalusis švieti-

¹ Rasa Čepaitienė – kultūros istorikė, daktarė (humanitariniai mokslai), Lietuvos istorijos instituto vyresnioji mokslo darbuotoja. Moksliniai interesai: paveldosaugos teorijos, istorinės atminties studijos, miestų tyrimai, sovietinė kultūra ir posovietinė transformacija. El. paštas: geokdepe@gmail.com

mas, pradėdant darželiais ir baigiant aukštosiomis mokyklomis, ir ugdymas, pasitelkus paveldą, bent jau Lietuvoje, iki šiol nėra užmezgę glaudesnių tarpusavio ryšių, kurių įtvirtinimas ir puoselėjimas, be abejonės, būtų reikšmingas šiandien sociokultūrinę krizę išgyvenančiai mūsų visuomenei. Visuomenei, kurioje įsigalėjusios neoliberalios vertybinės nuostatos ir postmodernusis reliatyvizmas nepastebimai, bet nuosekliai ardo stabilų kolektyvinį tapatumą ir bendražmogiškosios bei kultūrinės bendrystės saitus, kuriais ir remiasi šeima, bendruomenė, tauta, valstybė. Todėl neišvengiamai silpsta ir nacionalinio tapatumo išlaikymo pastangos, mažta piliečių – savos valstybės patriotų – skaičius.

Kultūros paveldas, kokią reikšmę šiai sąvokai šiandien besuteiktume ar kokius objektus į ją beįtrauktume, visada siejamas su kažkuo aiškiai identifikuojamu, pozityviai vertinamu ir savu, o Lietuvai, metams bėgant patyrusiai tiek karų, okupacijų, svetimų politinių santvarkų ir ideologijų primestos tvarkos, iki šiol sunku apibrėžti, kas gi yra tas „savas“ paveldas. Lenkakalbė dvarų kultūra vis dar atrodo „įtartina“ ir sunkiai įsiliejanti į didįjį istorinį tautos pasakojimą². Lietuvos miestai ir miesteliai, kaip žinia, taip pat istoriškai daugiausia buvo gyvenami kitataučių, lietuvėti pradėjo tik tarpukariu, be to, juos, kaip kažkokią didesnę vertę turinčius urbanistinius darinius, nespecialistams sunku suvokti.

Sakralinis paveldas – įvairių konfesijų šventovės, religinio turinio meno kūriniai, kulto daiktai ar dražužiai ir t. t. – sekuliarizuotos visuomenės sunkiai besuprantamas, ikonografiškai nebeperskaitomas. Savo ruožtu etnokultūrinis, valstietijos palikimas nūdienėje poindustrinėje visuomenėje darosi sunkiai pritaikomas ir nebeaktualus arba „suprekinamas“ ir suvulgarinamas atrinktus jo elementus įtraukiant į šiuolaikinę masinę vartoseną („duokim garo“ fenomenas). O mūsų tėvų ir senelių atmintis bei paveldas iš esmės sutampa su sovietmečiu – sudėtingu ir dramatišku laikotarpiu, tebekeliančiu didelius visuomenės bei istorikų ginčus dėl jo adekvataus pažinimo ir vertinimo. Galbūt minėtos gyvenamosios aplinkos nuvertinimo, negebėjimo ją adekvačiai „perskaityti“ problemos ir būtų šio komplikuoto santykio su mūsų praeitimi pasekmė? Tad kuo remtis, su kuo tapatinis? Gal belieka tik gamtos vertybės, kultūriniai kraštovaizdžiai ir piliakalniai – archeologiniai paminklai, kuriuos dar reikia išmokyti adekvačiai „perskaityti“? Kaip įveikti įsisenėjusį visuomenės susvetimėjimą su praeities palikimu, kurį šios srities specialistai vertina ir saugo kaip gamtos ir kultūros turtus bei išteklius? Akivaizdu, kad tam pirmiausia reikia ilgo, nuoseklaus ir sisteminio ugdomojo darbo, kurį būtina pradėti kuo anksčiau, jau nuo ikimokyklinio amžiaus vaikų edukacijos, ypač akcentuojant vidurinio lavinimo tarpsnį, paklojantį pagrindus moksleivio santykiams su kultūra ir gyvenamąja erdve.

Atsižvelgiant į tai šio tyrimo objektas – paveldo ugdymo principai, siekiniai ir metodai, taikomi formaliajame ir neformaliajame švietime, ypač pasitelkus paveldą mokant istorijos.

Tyrimo tikslas – atskleisti paveldo ugdymo vaikams specifiką ir sunkumus bendrosios paveldošvietos kontekste bei pateikti praktinių jos įgyvendinimo rekomendacijų.

Tyrimo uždaviniai:

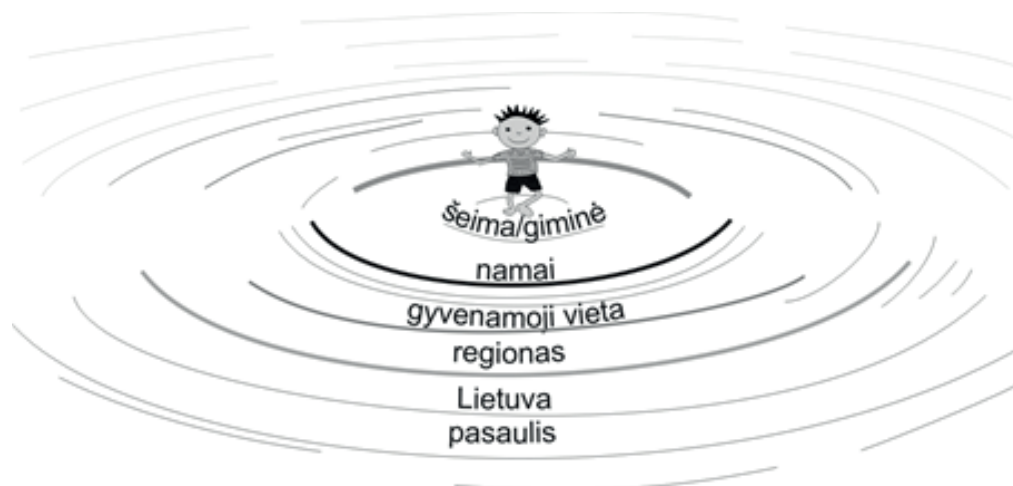
- išanalizuoti, kokių kompetencijų ir įgūdžių moksleiviams gali suteikti mokymas, pasitelkus paveldą;
- aptarti šiuolaikinės paveldo edukacijos ir interpretacijos formaliajam ir neformaliajam vaikų ugdymui teikiamas galimybes;
- pristatyti ir išnagrinėti esminius paveldo interpretacijos principus bei pateikti „gerosios praktikos“ pavyzdžių ir priemonių, naudojamų siekiant užtikrinti sklandų nacionalinės kultūros puoselėjimo, perdavimo darbą jaunesnėms kartoms bei aptarti vaikų vietinio ir išvažiuojamojo turizmo neformaliosios edukacijos, pasitelkus paveldą, ypatumus;
- pateikti rekomendacijų, leidžiančių plėtoti sisteminių ir nuoseklų požiūrį į vaikų edukaciją, pasitelkus paveldą.

Darbe taikomi aprašomasis, analitinis-sintetinis metodai.

² Didysis istorinis pasakojimas – oficialiai įtvirtinta ir kolektyvinės atminties atributais (atmintinomis datomis, paminklais, viešaisiais minėjimais ir t. t.) bei masinės komunikacijos priemonėmis (istoriografija, vadovėliais, dokumentiniais ir meniniais filmais, istorine publicistika ir t. t.) perteikiama ir palaikoma tautos praeities versija, skirta pagrįsti jos nueitą istorijos kelią, užtikrinti istorinį tęstinumą, susiejantį praeities, dabarties ir ateities kartas, formuoti bei palaikyti tam tikrą kolektyvinį tapatumą.

1. Ugdymo, pasitelkus paveldą, siekiniai edukacinės psichologijos šviesoje

Vienas svarbiausių šios temos leidinių užsienyje – metodinė knyga „Paveldas klasėje. Praktinis vadovas mokytojams“, kurioje aptariamas klausimas, kaip būtų galima paveldą pritaikyti mokant istorijos mokykloje ir už jos ribų. Čia pateikti teoriniai modeliai ir praktiniai paveldo integravimo į istorijos ugdymo procesą pavyzdžiai, kurie galėtų padėti mokytojui sėkmingai panaudoti paveldą istorijos pamokose (Heritage in the Classroom, 2005). Nors Lietuvos formalųjų švietimą reglamentuojančiuose dokumentuose taip pat teigiama, kad paveldą būtina pasitelkti mokant istorijos ir padėti ugdyti mokinių gebėjimą gerbti praeities palikimą, tačiau ši tema išsamiau neplėtojama. Todėl, siekdamas užpildyti šią spragą, šio straipsnio autorė kartu su dr. Živile Mikailiene parengė metodinę knygą „Pasaulis prasideda čia. Paveldo ugdymo principai mokyklinio amžiaus vaikams“ (Čepaitienė, Mikailienė, 2017). Knygelės parengimą finansavo Lietuvos kultūros taryba, leidybą – Kultūros paveldo departamentas prie LR kultūros ministerijos. Šios metodinės priemonės koncepciją nusako pats jos pavadinimas. „Pasaulis prasideda čia“ – ne tik graži metafora, pirmiausia skatinimas apsidairyti aplinkui, pradėti pažinti paveldą nuo artimiausios aplinkos, kuri atrodo tokia kasdieniška, įprasta, netgi nuobodži ar neįdomi ir anaipol neprilygstanti tolimųjų kraštų vilionėms, holivudinių filmų perteikiamiems specialiesiems efektams ar pasinėrimui į saldų šiuolaikinių technologijų kuriamą virtualųjį pasaulį. Tuo pagrindu suformuota „koncentrinė ratų“ koncepcija, pagelbstinti paveldo ugdytojams aiškiau suvokti savo prioritetus ir siekinius vaikų edukacijos, pasitelkus paveldą, procese.

1 pav. Vaikų edukacijos, pasitelkus paveldą, erdvinė prioriteto seka („koncentriniai ratai“)

Šiuo leidiniu siekta dvejopo tikslo: pateikti mokytojams ir tėvams rekomendacijas ir patarimus, paremtus Lietuvos ir kitų šalių neformaliosios paveldo edukacijos gerosios praktikos pavyzdžiais, bei, kas daug svarbiau, paskatinti ugdyti savo krašto, tėviškės, Tėvynės patriotus, neabejingus jos likimui ir kultūros būklei. Juk nėra ir negali būti šeimos paveldo, atskirto nuo vietos bendruomenės, valstybės, Europos ar pasaulio paveldo, ir atvirkščiai (Howard, 2003: 1). Paveldas – tai ne tik už šią sritį atsakingų valstybės pareigūnų sudaromuose sąrašuose esantys išskirtinės vertės kūriniai, pastatai ar vietovės, bet ir tie daiktai, simboliai, vietos ar ženklai, kuriuos paprasti žmonės, galbūt patys to nesuvokdami ir neįvardindami, laiko brangiais ir svarbiais savo tapatumui. Todėl taip plačiai ir integraliai suvokiamo paveldo pažinimas turi prasidėti nuo mažų dienų – darželio ar pradinių klasių, ir nuo mažų dalykų – artimiausios aplinkos, namų, kuriuose vaikas gyvena, daiktų ir kraštovaizdžio, kurie jį supa, tėviškės, kurioje jis auga ir bręsta, galiausiai Tėvynės, su kuria jį susieja visų iki jo gyvenusių protėvių kartų triūsas ir šioje žemėje palikti net ir patys kukliausi pėdsakai. Taigi į paveldą būtina žvelgti integraliai, t. y. siekiant peržengti istoriškai susiklosčiusias dirbtines pertvaras tarp „oficialaus“ ir „neoficialaus“, „gamtos“ ir „kultūros“, „materialiojo“ ir „nematerialiojo“, valstybės saugomo ir bendruomenių ar šeimos puoselėjamo. Tai reiškia, kad, atsižvelgiant į konkrečią situaciją, mokytojo pastangas ir į šį vyksmą įtrauktų moksleivių kūrybiškumą bei suinteresuotumą, paveldo ugdymo tikslai ir

uždaviniai gali būti įgyvendinami istorijos, geografijos, pilietinio ugdymo, lietuvių kalbos, dailės, darbų, net fizinio lavinimo ir kitose pamokose ar su jomis susijusioje užklasinėje veikloje, tarsi žaidžiant ir pramogaujant, taigi tarsi savaime ir be prievartos įtraukiant bei aktyvinant visas vaiko jusles, protą ir smalsumą. Šiame procese nemenką vietą užima ir vietinis bei išvažiuojamasis turizmas.

Gali kilti pagrįstas klausimas, kokias kompetencijas ir gebėjimus galima būtų ugdyti, pasitelkus paveldą, integruojant kultūros ir gamtos vertybes į istorijos pamokas ir / ar mokinių užklasinę veiklą? Kaip kultūros ir gamtos vertybės gali papildyti bei praturtinti moksleivių istorinį suvokimą?

1951 m. edukacinės psichologijos atstovas Benjaminas Bloomas sukūrė ugdymo tikslų taksonomijos modelį, kuriuo siekė kuo efektyviau organizuoti ir vykdyti moksleivių švietimo procesą. Remiantis šiuo modeliu, mokymosi procese turi lavėti trys pagrindinės sritys: kognityvinė, afektyvioji ir psichomotorinė. Pirmoji sudaryta iš žemesniųjų gebėjimų, kuriuos apima gebėjimas įsiminti faktines žinias, jas suvokti bei pritaikyti praktinėje veikloje, ir aukštesniųjų gebėjimų, tokių kaip gebėjimas sukauptas žinias analizuoti, sintezuoti bei kritiškai vertinti. Antroji sritis – afektyvioji, susijusi jausmais, emocijomis, moralinėmis vertybėmis, estetinė pajauta ir šių gebėjimų vystymu bei pritaikymu realiame gyvenime. Trečia sritis – psichomotorinė, susijusi su savo kūno valdymo ir lavinimo įgūdžiais, gebėjimu atlikti tam tikrus fizinius darbus ar užsiimti tam tikra fizine veikla (Bloom, Engelhart, Furst, Hill, Krathwohl, 1956). Iš esmės paveldas, kaip ugdymo priemonė, gali lavinti visas tris B. Bloomo taksonomijoje apibrėžtas sritis. Žvelgiant per kognityvinių gebėjimų prizmę, istorijos užduotys, integruojančios materialų kilnojamąjį, nekilnojamąjį ir nematerialų paveldą, gali ugdyti mokinių gebėjimą atpažinti ir tirti įvairių formų istorinę informaciją, gaunamą regos, klausos, skonio, lytėjimo pojūčiais, ir apibūdinti ją raštu, vaizdo / garso priemonėmis, taip pat mokantis perteikti, kokių naujų žinių sukauptę ją tiriant. Aukštesniųjų gebėjimų aspektu paveldo pritaikymas mokant istorijos gali padėti ugdyti gebėjimą kritiškai vertinti tiek patį informacijos rinkimo procesą, tiek iš konkrečių informacijos šaltinių surinktą medžiagą, ją sėkmingai analizuoti ir sintetinti, tinkamai struktūruoti ir perteikti. Galiausiai ugdomas gebėjimas racionaliai diskutuoti ir argumentuoti, remiantis surinkta bei apdorota informacija. Žvelgiant per afektyviosios srities prizmę, istorijos ugdymas, integruodamas paveldą, ypač jei jis susijęs su įvairiomis meno formomis (daile, architektūra, literatūra, poezija, muzika, šokiu ir t. t.), gali prisidėti prie emocijų, empatinių ir estetinių asmenybės gebėjimų arba vadinamojo emocinio intelekto lavinimo. Kaip žinia, kultūros vertybių „liūto dalį“ sudaro įvairių rūšių meno kūriniai, sukurti talentingų menininkų ir pasižymintys aukšta atlikimo kokybe, todėl čia atsiveria labai plati paveldo vertybių panaudojimo formaliajame bei neformaliajame švietime perspektyva. Tuo tarpu kalbant apie psichomotorinių gebėjimų ugdymą, paveldas, jei tik jį leidžiama ne tik pamatyti ir teoriškai apmąstyti, bet ir išbandyti, pajusti, patirti fiziškai arba panaudoti praktiškai, gali labai prisidėti prie asmens psichofiziologinės raidos. Tam ypač pasitarnauja gamtos paveldo vertybių ar kultūrinių kraštovaizdžių tyrinėjimai (Ham, 1992). Pastebėtina, kad trumpesnės ar ilgesnės kelionės, iškylos, žygiai ir turistinės išvykos visas minėtas gebėjimų sritis gali sėkmingai lavinti kartu.

2. Paveldo verčių ir prasmių perteikimo formos

Šiandien pripažįstama, kad *teisė į paveldą* yra viena iš pamatinių žmogaus kultūrinių teisių. Geriausiai ją galima užtikrinti skatinant megzti dialogą tarp paveldo vertybėmis besirūpinančių valstybės pareigūnų ar istorijos pažinimo entuziastų ir likusios, į šią veiklą nepakankamai ar visai neįtrauktos visuomenės, nes valstybė pati viena finansiškai ir administraciniu požiūriu nepajėgi užtikrinti tinkamos paveldo apsaugos. Todėl šiuolaikinė paveldosauga, siekdama stiprinti vietos demokratiją ir įgalinti visuomenę, deklaruoja darnios ir atsakingos visuomenės ugdymo, gamtą tausojančios ir kultūrą puoselėjančios veiklos svarbą (Harrison, 2013: 204–223). Tačiau kaip praktiškai pasiekti, kad kuo daugiau visuomenės narių sąmoningai įsitrauktų į paveldosaugos ir aplinkosaugos procesus? Čia gali padėti šiuolaikinės paveldošvietos siekiniai, priemonės ir metodai.

Ši sritis apima tokias tarpusavyje susijusias veiklas, kaip:

- *pateiktis*, arba *prezentacija*, t. y. prieigos prie paveldo vertybių suteikimas lankytojams, kas iš esmės reiškia paveldo objektų populiarinimą masinėse informavimo priemonėse ir socialiniuose tinkluose (*paveldo komunikaciją*) ir kruopštų jų verčių perteikimo planavimą vietoje, pasiekiamą suteikiant

fizinę bei informacinę *prieigą* prie paveldo vertybių, t. y. įrengiant kelio nuorodas, takus, privažiavimus, laužavietes, tualetus, viešojo maitinimo įstaigas, suvenyrų parduotuvėles ir pan., taip pat renkant, sisteminant ir skleidžiant apie jas sukauptą informaciją. Trumpai tariant, sukuriant ir parengiant visą interpretacijai būtiną infrastruktūrą, įskaitant turistams skirtus standus, žemėlapius, atlasus, interneto tinklalapius, ekspozicijų schemas ir t. t.;

- gamtos ir kultūros vertybių reikšmių ir verčių *perteikimas* arba *interpretacija* – esminių žinių apie lankomą objektą lankytojams suteikimas, jo prasmės atskleidimas. Taigi, jeigu interpretacija apima pasakojimo apie paveldo vietą turinį, pateiktis veikia būtu jos raiškos forma³;
- *ugdymas pasitelkus paveldą* – pasitelkus kultūros ir gamtos vertybes diegiamos tam tikros socialiai bei kultūriškai reikšmingos žinios, socialinės normos ir nuostatos, ugdomi gebėjimai bei įgūdžiai.

Visos kartu šios veiklos sudaro komunikavimo ir ugdymo, pasitelkus paveldą, procesą. Archeologas Timas Kouplendas skyrė tris jo lygmenis. Pirmasis, pats žemiausias, yra mokymas *apie paveldą*. Tai edukacija, kai tiesiog supažindinama su gamtos ar kultūros vertybe ir jos aplinka, nesigilinant į apsaugos bei kitas problemas. Antrasis lygmuo apibrėžiamas jau kaip mokymas *pasitelkus paveldą*. Šiuo metu gamtos ar kultūros vertybės tampa tarpdisciplininio mokymo tarpininkės. Taip, pasitelkus paveldą, mokoma kitų pažinimo sričių, pavyzdžiui, istorijos, matematikos, geografijos, kalbų ir t. t. Svarbu atminti, kad mokymas *pasitelkus paveldą* apima ir mokymą *apie paveldą*. Trečiasis, aukščiausias, lygmuo yra mokymas, *pasitarnaujantis paveldui* (Copeland, 2009). Taip tikimasi lankytojus įtraukti į paveldosaugos darbą, supažindinti su priimamais šios srities ekspertų sprendimais, mokyti pažinti ir vertinti paveldo objektus, laikyti juos savais. Akivaizdu, kad visais trimis lygmenimis pagrindinį vaidmenį atlieka paveldo vietos ar objekto interpretacija.

3. Formaliojo ir neformaliojo ugdymo, pasitelkus paveldą, ypatumai

Iš esmės interpretacija yra formaliojo ir neformaliojo ugdymo, pasitelkus paveldą, pamatas. Nors formalusis ugdymas buvo žinomas ir taikomas nuo seniausių laikų (Prentice, 1995: 146–169), šiandien ugdymo, pasitelkus paveldą, procese taikomi tiek formaliojo, tiek ir neformaliojo mokymo metodai. Tradicinė samprata „aklas – į mokyklą, kurčias – į muziejų“ (Allard, 2000: 125) – vis labiau kvestionuojama. Didinant interpretacijos efektyvumą ir patrauklumą, dažniau pasitelkiami neformaliojo ugdymo metodai arba vieni derinami su kitais. Paveldo vietų ar muziejinėse interpretacijose jau siekiama pasitelkti kuo daugiau lankytojų juslių ir gebėjimų – klausymą, rašymą, skaitymą, piešimą, modeliavimą, dainavimą, vaidybą, šokį ir t. t. Tai susiję su siekiu skatinti lankytojų, ypač vaikų, smalsumą, kūrybiškumą, kritinį santykį su praeitimi. Lankytojas turi galimybę aktyviai reaguoti į paveldo vietą ar objektą, o ne vien pasyviai išklausti gido ar mokytojo pateikiamą informaciją (Beck, Cable, 1998).

Neformalusis ugdymas dažniausia pasitelkiamas laisvalaikio ir neformalioje aplinkoje – iškylose, ekskursijoje, žygiuose (Light, 1995: 117–145). Jis yra savanoriškas ir sąmoningas, tad ir dalyviai daug labiau motyvuoti, jų kognityviniai bei emociniai gebėjimai daug labiau įtraukiami į paveldo pažinimo procesus, todėl gaunama informacija ir patiriami įspūdžiai geriau įsisąmoninami, adekvačiau suprantami bei įsimenami. Jau pats vietos ar pastato mastelis, dydis, objektų išsidėstymas erdvėje, jų struktūriniai, funkciniai, stilistiniai, estetiniai bruožai tampa ne tik žodinės, bet ir neverbalinės, psichomotorinės informacijos, kurią kitaip būtų sunku apčiuopti ir suvokti, šaltiniu. Be to, remiantis neformaliojo ugdymo principais, naują informaciją klausytojas įsisąmonina ne tik stebėdamas ir klausydamas, bet kartais ir pats įsitraukdamas į inscenizuojamus veiksmus (senovės valgių gamybą ir ragavimą, monetų kalimą, viduramžių mūšių rekonstrukcijas ir pan.). Žaidimas, nuotykių potyris, juokas – tai vis vadinamuoju *edutainment* (iš angliškų žodžių *education* – „mokymas“ ir *entertainment* – „pramoga“) pasiekiamas geresnio praeities pažinimo efektas. Kūrybiškumas gali reikšti įvairiai, kad ir spontaniškai į interpretacijos procesą įtraukiant aplinkos objektus. Pavyzdžiui,

³ Esama ir kitų šių sąvokų aiškinimų. Antai interpretacija nebūtinai turi būti viešai pristatyta, ją galima tiesiog iš anksto žinoti kaip tam tikrą vietos istorijos versiją. Šiuo atveju pateiktis – tai interpretacijos pateikimas auditorijai standuose, gido pasakojimu ir pan. Anglakalbėje literatūroje *prezentacija* ir *interpretacija* dažnai pavartojamos ir sinonimiškai.

pažintinio pasivaikščiojimo po pirmąjį Vilniaus „miegamąjį rajoną“ – Žirmūnus metu gidė sumaniai išnaudoja stotelėje kabančią viešojo transporto schemą, kurią patogų pasitelkti ekskursijos dalyviams aiškinant miesto plėtros sovietmečiu etapus ir naujųjų mikrorajonų statybos eigą.

4. Paveldo interpretacijos reikšmė organizuojant moksleivių turizmą

Interpretaciją paprasčiausia apibrėžti kaip „meną paaiškinti vietovės reikšmę jos lankytojams, pabrėžiant jos išsaugojimo poreikį“ (Aldridge, 1989: 64). Kada tiksliai prasidėjo paveldo, tai yra praeities relikto, interpretavimas, vargu ar beįmanoma nustatyti. Įdomu, kad, nepaisant tūkstantmetės pasakojimų tradicijos, sukaupia žinių apie paveldo vertybes perteikimo patirtis pirmą kartą išsamiau apmąstyta ir aprašyta neseniai – tik 1957 m. Tai padarė JAV Nacionalinių parkų tarnybos darbuotojas Frymenas Tildenas, sukūręs savitą paveldo perteikimo metodiką ir teoriją, vėliau išaugusią į savarankišką šios srities filosofiją. Nedidelės apimties knygelėje „Mūsų paveldo interpretacija“, kuri padarė didžiulę įtaką tolesnei paveldo interpretavimo raidai, remdamasis ilgamečiu savo ir kitų paveldo interpretatorių įdirbiu, F. Tildenas išskyrė ir aprašė efektyvios interpretacijos principus, kuriuos, beje, talentingas gidas dažnai atranda ir taiko intuityviai, apie juos net nenuoduodamas. Ši knygelė iki šiol yra neaplenkiamas paveldo komunikacijos vadovas, kuri pateikiamos priemonės, kaip turi būti kuriamas ir perteikiamas pasakojimas apie paveldo vietą ar objektą, kad lankytojai jį teisingai suprastų ir būtų įkvėpti jį saugoti.

Interpretacija F. Tildenui iš esmės reiškė „edukacinę veiklą, kuria siekiama atskleisti prasmes ir ryšius, pasitelkus originalius objektus, tiesioginę patirtį ir iliustruojančias informacijos priemones“ (Tilden, 1977: 8). Jo teigimu, pagrindinis paveldo interpretavimo tikslas – „interpretuojant suprasti, supratus įvertinti, įvertinus saugoti“ (Tilden, 1977: 38). Tai reiškia, kad pasakojimu ir jame užkoduota socialine žinia (*pranešimu*) siekiama ne tik suteikti informacijos apie lankomo objekto istoriją, bet ir provokuoti, skatinti paveldo objekto lankytojo ar turistų būrio elgesio pokyčius. Tam, kad būtų pasiektas šis galutinis kultūros vertybių išsaugojimo tikslas suformuluoti šeši pavyzdžiais iliustruoti principai, kuriais turėtų remtis gera paveldo interpretacija. Tiesa, leidinyje autorius nurodė ir daug kitų iki šiol aktualių sudedamųjų interpretacijos dalių, kurių neišskyrė kaip atskirų principų, tarp kurių paminėjo ir vieną neįkainojamą „ingredientą“ – interpretatoriaus meilę atliekamam darbui, jo paties asmenybės jėgą ir entuziazmą, gebantį patraukti ir įkvėpti lankytojus.

Pirmasis jų atkreipia dėmesį į tai, kad lankytojui pirmiausia ir labiausia rūpi tai, kas paveldo vertybėje ar pasakojime apie ją tiesiogiai ir netiesiogiai siejasi su jo paties asmeniu, patirtimi, nuostatomis bei turimomis žiniomis. Iš esmės lankytojai visur, net užsienio kelionėse, nesąmoningai pirmiausia ieško savo paveldo, pavyzdžiui, Paryžiuje, Lotynų kvartale, esančioje Šv. Severino bažnyčioje turistai iš Lietuvos apsidžiaugs atpažinęs Aušros vartų Švč. Mergelės Marijos atvaizdo kopiją. Tad, nors gidas nepajėgus tiesiogiai kreiptis į kiekvieną ekskursijos dalyvį ar juolab žinoti jo interesus, bet jis gali apeliuoti į jų turimas žinias apie praeitį ir (numanomą) bendrą patirtį. Paveikus būdas yra lankytojo skatinimas susimąstyti, *koks būtų buvęs jo gyvenimas, jei jis būtų gyvenęs aptariamuoju metu, ką jis būtų daręs tomis aplinkybėmis ir tose situacijose, kuriose gyveno pasakojamos istorijos veikėjai, kokie moraliniai pasirinkimai tada būtų buvę svarbūs, ką jie jam būtų reiškę?* Beje, vaikų auditorijai paveikiausia tapatintis su praeityje gyvenusiais bendraamžiais.

Antrasis principas nurodo sudėtingus informavimo ir prasmės kūrimo ryšius interpretacijoje. Kalbant apie tai reikia atsižvelgti į seniai žinomą tiesą, kad lankytojo, ypač vaiko, „užvertimas“ sausais faktais, datomis, pavardėmis ir negirdėtais specifiniais terminais gali sukelti priešišką reakciją ar net ilgam atgrasyti nuo noro toliau domėtis istorija bei paveldu. Tad, nors daugeliu atvejų, siekiant geriau suprasti lankomą vietą ir jos reikšmę, tam tikrų, nors ir ribotų, žinių apie ją suteikimas neišvengiamas, tačiau, be minėto tiesioginio susiejimo su lankytojo protu, žiniomis ir jausmais, tai bus mažai efektyvu ir ši informacija jo galvoje ilgam neužsilauks. Geriausiai pavyksta lankytoją sudominti susiejant lankomo objekto ar vietos istoriją su bendresne krašto, šalies ar Europos istorija, kad labiau išryškėtų aptariamo reiškinio svarba, unikalumas arba – priešingai, tipišumas, jo reikšmė valstybės, regiono, žemyno socialiniuose ar kultūros procesuose. Pavyzdžiui, kalbant apie Rietavą, kuriame 1892 m. pirmąkart Lietuvoje užžiebtas elektra, šį faktą tinka susieti su bendra elektros atradimo, naudojimo, elektrifikacijos tinklų kūrimo istorija. Ši prieiga lemia ir penktą principą – sėkmingas ir paveikus pasakojimas remiasi visuminiu vaizdu.

Trečiasis principas susijęs su klausimu, gera interpretacija yra menas ar mokslas? Praktika rodo, kad dažnai tenka pasitelkti mokslines žinias ar metodus, juos pateikiant sumaniai, kūrybiškai, siekiant pažadinti lankytojo nespecialisto, juolab vaiko susidomėjimą, kartu skatinant jo istorinę vaizduotę. Tačiau aiškiai, sklandžiai, nuosekliai ir įdomiai papasakota, įkvepianti istorija pati savaime yra menas, čia būtina puiki pasakotojo iškalba, artistiniai gebėjimai, lankstumas ir įgūdis, atsižvelgiant į auditoriją, parinkti kalbos stilių, noras užmegzti šiltą emocinį ryšį su ja, tam dažnai padeda ir gebėjimas laiku bei vietoje pajuokauti (žinoma, jei tik lankoma vieta ir jos istorija tai leidžia, kas, savaime aišku, būtų nepriimtina tragiškų įvykių vietose...)⁴. Tačiau būtina palikti vietas ir lankytojų vaizduotei (Craig, 1989: 107–112).

Savo ruožtu svarbus *ketvirtasis principas* atkreipia dėmesį į giluminę interpretacijos tikslą – ne mokyti, tiksliau, ne tik mokyti, instrukuoti ir suteikti žinių, bet veikia provokuoti, pačius lankytojus skatinti mąstyti ir tų žinių vėliau savarankiškai siekti, patiems daryti išvadas ir taip patirti atradimo džiaugsmą, kuris yra bene įsimintiniausias ir ilgiausiai išliekantis geros paveldo interpretacijos efektas. Pavyzdžiui, muziejaus salėje, kur vaizduojama vieno Belgijos miesto XIX a. mokyklos klasė, lankytojai moksleiviai gido paprašyti surasti daiktus, kurių *tais laikais ten negalėjo būti*. Taip vaikai galėjo „diskvalifikuoti“ ant suolo gulintį diską ar skaičiuotuvą. Kartu gidas turi dingstį pakalbėti apie technologijų kaitą ir išradimų sukūrimo laiką, taip ugdydamas *istoriškumo jausmą*. Kita vertus, provokavimas gali sutelkti greitai slopstantį vaikų dėmesį, lavinti jų pastabumą ir loginį mąstymą. Antai Maskvos priemiestyje esančio Carycino muziejaus-draustinio ekspozicijoje kabo Rusijos imperatoriaus šeimos vaikų piešiniai. Gidė moksleivių grupės prašo atspėti, kuriuos iš jų piešė mergaitės, o kuriuos – berniukai. Vaikai užduotį atlieka iškart ir be klaidų: caraičiai, pasirodo, išties labiau mėgo karinę tematiką, o caraitės – žmonių portretus ir augalus. Tai rodytų, kad geroje interpretacijoje būtina atsižvelgti ir į lyties aspektą bei su tuo susijusius psichologinius ypatumus (Holcomb, 1998: 37–55). Esama ir kitų provokavimo būdų. Štai kai kuriose „gyvosiose“ interpretacijose epochos kostiumu apsirengęs ar net konkretų istorinį veikėją vaidinantis gidas pasakoja istoriją „iš savo varpinės“, kuri gali visiškai nesutapti su kitam socialiniam sluoksniui, tautai, rasei ar lyčiai atstovaujančio personažo pateikiama tų pačių įvykių versija ir vertinimais, tad lankytojas verčiamas susimąstyti apie istorinio objektyvumo ribas. Pavyzdžiui, Kanadoje, Midlando vietovėje prie Ontarijo, atkurta XVIII a. čia stovėjusi prancūzų misionierių jėzuitų gyvenvietė⁵, kurioje gidais dirba ir baltieji, įsikūniję į jėzuitų vaidmenį, ir vietos gyventojai indėnai huronai. Įdomu, kad kiekviena iš šių grupių perteikia katalikiškos misijos istoriją iš savos perspektyvos, o jos anaipol nesutampa, tai lankytojams atskleidžia praeityje buvusius ir nūnai išskylančius atvirus ar paslėptus, suderinamus ar konfliktuojančius skirtingų kultūrinių bendrijų interesus... Savo ruožtu saugomose gamtos vietovėse lankytojai skatinami atkreipti dėmesį į aktualias gamtos saugos problemas. Antai UNESCO Pasaulio paveldo vietovėje Kuršių nerijoje turistai raginami savo darytas kopų nuotraukas siųsti šio Nacionalinio parko darbuotojams, taip ištraukiant į kopų kaitos stebėseną bei ugdant jų atsakomybę už šį unikalų ir trapų Lietuvos kraštovaizdžio kampelį. Taigi gera interpretacija visada turi būti lydima subtiliai perduodamo po reikio išsaugoti paveldo vietovę.

Kaip minėta, *penktasis principas* teigia, kad iš pasakojimo lankytojas turėtų susidaryti visuminį vaizdą apie vietą ar reiškinį, kokios įdomios ar iškalbingos bebūtų konkrečios detalės ar šalutinės pasakojimo gijos. Bet tai anaipol nereiškia, kad reikia pasakoti absoliučiai viską. Interpretatorius turi būti entuziastingas ir užsidegęs, bet ne per daug, kad, nugarimzdęs į savo pasakojimą ir pamiršęs apie lekiančias valandas, neprarastų ryšio su išvargusiais ar jau nuobodžiaujančiais klausytojais. Optimali ekskursija turėtų tęstis ne ilgiau kaip pusantros ar dvi valandas, jaunesnio amžiaus vaikams – iki valandos, todėl pasakojant ir kažką rodant būtina nepastebimai „vertinti“ klausytojų nuotaikas, jų energijos ir susidomėjimo lygį. Be to, planuojant pažintinį pasivaikščiojimą būtina iš anksto numatyti maršrutą, kuriuo bus vedama grupė, ir atstumą, kurį teks nueiti (praverstų ir išankstinis įspėjimas apsiauti patogią avalynę bei tinkamai apsirengti), kad jo dalyviai fiziškai nepervargtų ar nesušaltų / neperkaistų, nes tai, be abejo, nepageidautinai sumažintų edukacijos, pasitelkus

⁴ Visgi smurto ir tragedijos ryšys su humoru lieka ambivalentiškas. Kartais juokas belieka vienintelis silpnųjų ginklas prieš padėties absurda ir situacijos beviltiškumą, prisiminkime Balio Sruogos romaną „Dievų miškas“.

⁵ Žr. oficialų „Sainte Marie among the Hurons“ paveldo vietovės tinklalapį: <http://www.saintemarieamongthehurons.on.ca/sm/en/Home/index.htm>.

paveldą, efektyvumą. Reikėtų atsižvelgti ir į būsimo maršruto ypatumus (įkalnė, nelygus reljefas, pelkėtos vietos, miškas, triukšminga miesto gatvė ir t. t.), lankomų vietų specifika. Kaip žinia, sakraliniuose objektuose būtina laikytis pagarbios tylos, atitikti tam tikrą aprangos kodą ir t. t.

Galiausiai paskutinis, *šeštasis principas* skelbia iš pirmo žvilgsnio lyg ir akivaizdžią tiesą, kad vaikai pasakojimą suvokia kitaip nei suaugusieji, taigi derėtų prie jų prisitaikyti. Bet kaip? Vaikai pastebi ir įsimena detales ar žodžius, į kuriuos suaugę paprastai nekreiptų dėmesio. Sudėtingos ir daugiabriaunės istorinės temos, sunkūs ar nežinomi tarptautiniai žodžiai dažnai bemat išsklaido jų dėmesį ir įvaro nuobodulį. Ir priešingai – vaikams patinka aukščiausiojo laipsnio būdvardžiai („didžiausias“, „rečiausias“, „mažiausias“, „keisčiausias“...), kaip ir patys jais apibūdinami daiktai ar pastatai, kuriuos smagu paliesti ar į juos įeiti / užlipti. Taip pat visada reikia atminti, kad vaikams nepatinka likti vien pasyviais klausytojais, jie labai mėgta įsitraukti į veiksmą – išbandyti, liesti, uostyti ir net ragauti, kas rimtuose muziejuose dažniausia, deja, draudžiama...

Paaugliai paprastai laikomi „pačiais sunkiausiais“ paveldo vietų lankytojais, tačiau net ir juos įmanoma sudominti tinkamai parinkta interpretacija, kuri apeliuoja į jų specifinius interesus ir jausmus, nevengia sąžiningai ir tiesiai kalbėti aštresnėmis bei skaudesnėmis temomis. Pavyzdžiui, paauglystėje dažnai iškylančios egzistencijos prasmės, mirties ir pomirtinio gyvenimo, gebėjimo susidoroti su užgriuvusiais psichologiniais sunkumais ir panašios temos gali būti aptariamose smurtinio paveldo vietose (istorinių mūšių laukuose, buvusiuose konclageriuose ar kalėjimuose, holokausto vietose, atkurtuose partizanų bunkeriuose ir pan.) (Ashworth, Hartmann 2009: 245–260; Grappin, Jurion de Waha 2007: 169–174). Šiuo atveju ypač padėtų gyvas bendravimas su šių dramatiškų įvykių liudininkais, kurie turi asmeninės karo, pokario žiaurumo, tremties, kolektyvizacijos patirties.

5. Paveldo interpretacijos plėtra ir kritika

Vėlesni interpretacijos teoretikai pabrėžė, kad ji yra mokslinės, faktinės ir kitos informacijos apie objektą, kurios paprasti žmonės – nespecialistai galėtų nesuprasti, „išvertimas“ į jiems suprantamą kalbą ir smagus, įdomus pateikimas (Ham, 1992). Taip pradėta labiau pabrėžti ne ugdymą, ko siekė F. Tildenas, bet komunikaciją – informacijos, emocijų, vertybių perdavimą ir pramogą. Šiuo atveju didžiausias dėmesys kreipiamas į tai, *kaip* perduodama žinia (pagrindinis *interpretacijos pranešimas*), ir daroma prielaida, kad, jei tai padaryta tinkamai, to savaime pakaks, kad auditorija objektą pažintų.

Šiandien dažnai pabrėžiama, kad tinkamą interpretaciją turi sudaryti keturi pagrindiniai elementai:

1. ji turi teikti malonumą;
2. turi būti aktuali;
3. gerai parengta;
4. turi turėti aiškią temą, nes kelių temų maišymas ar „šokinėjimas“ nuo vienos prie kitos lankytojus gali gluminti ar net atstumti (Ham, 1992: 9).

Atsižvelgiant į tai, interpretuojamas objektas atstovauja oficialiam ar neoficialiam paveldo tipui, interpretacijos adresantai gali būti tiek ekspertai (atitinkamų akademinų disciplinų atstovai ar paveldosaugos pareigūnai), tiek pelno siekiančios verslo struktūros, tiek ir vietinės bendruomenės, išnaudojančios paveldą socialiniam veikimui (pavyzdžiui, suburti savo narius, stiprinti vietos tapatumą), arba menininkai bei amatininkai, pasitelkiantys (ne)materialaus paveldo praktikas ir tradicijas savo performansuose. Akivaizdu, kad dėl kartais išties skirtingų interesų šios grupės gali pateikti alternatyvias arba net tarpusavyje konfliktuojančias tų pačių objektų, vietovių ar tradicijų interpretacijas. Kita vertus, neoficialaus paveldo formos gali virsti oficialiomis, palaikomomis net valstybės lygmeniu, kaip atsitiko su Joninių šventimu.

Taigi, kaip matėme, šiandien ypač svarbus tampa interpretacijos *kūrėjo-adresanto* ir jos *recipient-adresato* ryšys. Jeigu anksčiau tikėta, kad vietovės lankytojas veikia pasyviai priima ir įsisąmonina jam interpretatoriaus perteikiamą informaciją, tai atlikus sociologinius tyrimus paaiškėjo, kad taip manyti buvo klaida, todėl imta labiau atsižvelgti į pačių lankytojų lūkesčius ir poreikius (Beck, Cable, 1998).

Vienakryptės ir vienapusės specialisto atrinktos informacijos pateikimas „iš viršaus“ vadintinas pozityvistiniu interpretacijos metodu (Howard, 2003: 251–254). Tokios interpretacijos trūkumas susijęs su dažnai pamirštamu faktu, kad ji, ypač komunikuojama gyvų žmonių, nėra autentiškas ir tikslus praeities perteikimas. Kai kurie specialistai apgailestauja, kad, nepaisant išaugusio interpretacijos populiarumo ir išstobulintų metodų, neretai ji neišvengia istorijos banalinimo, reakcingų, paviršutiniškų ar saldžiai romantizuotų požiūrių piršimo lankytojams, atviro paveldo sukomercinimo, kai ekskursijoje maloniai nuteikti įdomaus bei smagaus gido pasakojimo turistai primygtinai paraginami apsipirkti muziejaus ar paveldo vietos parduotuvėje... Kritikų nuomone, pagrindinė turizmo industrijos veikiama interpretacijos problema yra ta, kad šiandien svarbesnė tampa istorinės žinios perteikimo forma, dažnai siejama su pramoga, o ne pati perteikiama informacija, kuri jau nebekelia lankytojui intelektualinių ir moralinių iššūkių. Todėl auditorijai ji nebesukelia didesnių emocijų ir apskritai empatijos praeities žmonių gyvenimo sąlygoms ar moraliniams pasirinkimams, noro tą praeitį visapusiškiau pažinti, todėl mažai veikia jų pažiūrų formavimąsi ir kaitą. Tad jų laikysena paveldo atžvilgiu ir toliau lieka pasyvi. Todėl F. Tildeno propaguota idėja „interpretuojant suprasti, supratus įvertinti, įvertinus saugoti“ ne visada įgyvendinama, o trokštami lankytojų elgesio pokyčiai anaipol neužtikrinti (Uzzell, 1998: 11).

Tačiau esama ir šiuo atžvilgiu optimistiškiau nusiteikusių specialistų, teigiančių, kad „interpretacija, kuri lankytojus provokuoja apie objektą galvoti teigiamai, gali padaryti tą objektą jiems rūpimu. O jei objektai mums rūpi, tikėtina, kad mes veiksime jų labui, jei pasitaisy galimybė tai padaryti“ (Silberman, 2013: 22). Taigi gera interpretacija ir toliau turėtų stiprinti *istoriškumo jausmą* (reiškinių, technologijų, gyvenimo būdo kismo suvokimo) ir *vietos tapatumą*. Tad gero „interpretatoriaus uždavinys – padėti lankytojams atrasti ir geriau suprasti praeitį, vietą, visuomenę ir galiausiai save“ (Silberman, 2013: 18). Todėl reikia leisti lankytojams patiems interpretuoti kai kuriuos paveldo objektus, žinoma, prieš tai suteikus visą tam būtiną „informacinę žaliavą“ (faktus, vaizdinę medžiagą, galimybę patiems užsiimti atkuriamąja veikla ir t. t.). Toks interpretacijos metodas vadinamas konstruktyvistiniu.

2008 m. Tarptautinės paminklų ir vietovių tarybos (ICOMOS) Belgijoje, Enamo mieste, priimtoje chartijoje suformuluotuose 7 pagrindiniuose interpretacijos principuose atsiskleidžia nemažai šiuolaikinės interpretacijos socialinių ir ekonominių aspektų, kurie yra svarbūs Europos Sąjungos politikai. Štai šie principai:

1. prieiga ir supratimas;
2. informacijos šaltiniai;
3. dėmesys konkrečiai aplinkai ir kontekstui;
4. autentiškumo išsaugojimas;
5. tvaraus proceso planavimas;
6. socialinės įtraukties siekis;
7. tyrimų, mokymo ir vertinimo reikšmė (Ename charter, 2008).

Iš esmės interpretacija, paremta Enamo chartijos propaguojamais principais, turėtų padėti įveikti sunkumus, kurių ES šalyse šiandien kyla dėl tokių prieštarigų reiškinių kaip multikultūriškumas, daugiakalbystė, imigrantų antplūdžio nulemta sudėtinga sociokultūrinė situacija, „politikorektiškas“ siekis išvengti nelygybės ir diskriminacijos problemų, palaikyti darnią aplinkos raidą, išsaugoti kultūros vertybių autentiškumą. Enamo chartija siekia mažinti išskirtinį profesionalaus interpretatoriaus vaidmenį ir pakeisti jį visų suinteresuotų grupių bendradarbiavimu kuriant interpretaciją. Žinoma, siekis išgirsti visus atrodytų puikus, tačiau tai gali iškelti naujų problemų. Gali būti sudėtinga paskatinti visų susijusių grupių narius prisidėti prie paveldosauginės veiklos. Be to, visos grupės turės savų siekių ir vargu ar galės išlikti objektyvios, nes norės kitoms primesti savą interpretacijos versiją. Kai kurios grupės gali net siekti cenzūruoti tam tikrą jos turinį, keliantį joms neigiamų asociacijų. Taigi šis teorinis interpretacijos modelis gali ir nepadėti spręsti praktinių su paveldu susijusių problemų ar konfliktų, jau nekalbant apie tai, kad interpretacijos planavimo ir vykdymo procesas tampa daug sudėtingesnis ir sunkiau kontroliuojamas.

Enamo chartija labiausiai pabrėžia tai, kad mes gyvename pakitusioje sociokultūrinėje terpėje, kurioje senąja teorija paremta interpretacija nebegali tinkamai atliepti ir perteikti nūdienio prieštaringo paveldo perteikiamo turinio. Taigi kyla problema, kad interpretatorius, net ir siekdamas išlikti visiškai objektyvus (o toks

jis būna toli gražu ne visada), „iš viršaus“ perteikdamas savo sukurtą interpretacijos versiją, kuri pasyviai lieka auditorijai, negali atskleisti visų vietovės, pastato, artefakto ar tradicijos verčių bei socialinių reikšmių. Pavyzdžiui, atsižvelgiant į turistų grupės tautybę, Vilniaus miesto istoriją gidai dažniausia pasakoja pasitelkę konkretų tautinį ar konfesinį kontekstą – lietuvišką, lenkišką, baltarusišką, rusišką, žydišką, katalikišką, protestantišką, stačiatikišką ir kt., taip ignoruodami visus kitus, o tai skatina ne geresnį skirtingų tautų pažinimą ir supratimą, bet įtvirtina įsisenėjusius stereotipus ir tautines nuoskaudas. Kita vertus, kadangi paveldo vietos ir objektai dažnai tampa įvairių bendruomenių, regionų, vietovių, diasporų ar net valstybių ginčų objektu, tai specialisto perteikiama unifikuota interpretacija ir negalėtų visiems įtikti. Taigi svarbūs tampa abu komunikacijos akto dalyviai – ir interpretatorius, ir paveldo vietos klausytojai bei jų turima išankstinė vietos interpretacija, t. y. jau turimas vaizdinys, susidarytas iš žiniasklaidos, artimųjų ar bičiulių pasakojimų apie tą vietą ar objektą. Tad tinkamai organizuotos ekskursijos metu, geranoriškai bendraujant ir gidai, ir jo klausytojai skatinami bandyti aktyviai „kamšyti“ savas praeities pažinimo spragas. Skirtingų interesų grupių diskusija ir bendradarbiavimas gali tapti pagrindine geros interpretacijos varomąja jėga. Todėl nūnai interpretacija yra veikiau procesas, o ne produktas, suinteresuotų šia veiklausių bendradarbiavimas, ne tik eksperto pristatymas.

Išvados ir rekomendacijos

Šiandien paveldosauga gali ir turi būti suvokiama ne kaip siaurai ekspertinė biurokratinė sritis, o veikiau kaip reikšminga kultūrinės ir visuomeninės veiklos dalis. Ji ne mažiau nei į daiktus turi orientuotis į žmones, vietos bendruomenes, labiausiai pabrėžiant ateities paveldo saugotojų ugdymo būtinybę. Tačiau Lietuvoje ne tik vaikų, bet ir suaugusiųjų edukacija, pasitelkiant paveldą, iki šiol nuosekliau neplėtotą, todėl būtina ją integruoti į formaliojo ir neformaliojo švietimo sritį, aktyviau remtis „geraisiais“ kitų šalių pavyzdžiais bei patirtimi.

Vykdam mokslievių edukaciją formaliuoju ar neformaliuoju būdu, pasitelkus kultūros paveldą, turėtų būti siekiama, kad jauni žmonės pirmiausia išmokytų pažinti, didžiulis ir vertinti savo krašto, regiono bei šalies paveldą, ir, peržengiant nacionalinių valstybių sienas, skatinamas europietiškojo tapatumo įtvirtinimas, tai turėtų būti vienas pagrindinių Lietuvos bei visos Europos kultūros politikos tikslų.

Atsižvelgiant į kitų šalių ir Lietuvos paveldo edukatorių sukaupą patirtį straipsnyje siūlomas paveldo perteikimo mokslieviams modelis apima tiek geografinį, tiek ir vaikų amžiaus tarpsnių pjūvius, kurie tarpusavyje gali būti nuosekliai susieti.

Pirmuoju atveju rekomenduojama vietovės paveldo interpretacijos programą pradėti kurti remiantis minėtu „koncentrinių ratų“ principu – nuo artimiausios vaiko aplinkos, jo namų ir šeimos, mokyklos, kuri, beje, pati gali būti istorinis pastatas ir t. t., einant tolyn iki kaimo / miestelio / miesto, regiono, nacionalinių, europinių ar pasaulinės vertės objektų bei vietovių Lietuvoje ar užsienyje lankymo ir pažinimo.

Tuo tarpu atsižvelgiant į amžiaus tarpsnių psichologiją ir mokslievių turimas žinias paveldo edukacija, pasitelkiant paveldą, turėtų būti pradedama skatinant jaunesnio amžiaus vaikus sudaryti savo šeimos genealoginį medį, rengiant pristatymus ar parodėles, dedikuotas jiems didžiausią autoritetą turinčių artimųjų garbei bei atliekant projektėlius, pristatymus bei kuriant parodėles, skirtas jų gyvenamojo namo / vietos istorijai atskleisti. Vyresnio amžiaus vaikai galėtų rengti projektus ar būti skatinami patys tapti gidais Europos paveldo dienų ar kitų paveldošvietos renginių metu, vietos bendruomenei pristatant savo gyvenamojo miesto mikrorajono, miestelio, gyvenvietės ar konkretaus paminklo istoriją, akcentuojant reikšmingiausių gamtos ir kultūros vertybių ypatumus (bažnyčia, dvaro sodyba, parkas, kapinės, mitologinės, archeologinės ar memorialinės vietos, išlikę tarpukario pastatai ar sovietmečio masinės gyvenamosios statybos kvartalai, viešieji monumentai, gatvėvardžiai, memorialinės lentos ir t. t.). Šiuos objektus pageidautina ne tik išmokyti atpažinti, suprasti ir vertinti, bet ir susieti su platesne valstybės ar meno raidos istorija. Gebėti atsakyti į klausimus: kuo mano gyvenamoji vieta ypatinga; kokie istoriniai įvykiai / procesai čia vyko; kokios žymios istorinės asmenybės čia gimė, gyveno ir kūrė; kaip mano protėviai, seneliai ir tėvai susiję su Lietuvoje ir regione vykusiais istoriniais procesais bei įvykiais, kuriuose iš jų jiems teko dalyvauti? Čia galėtų padėti artimiausių

piliakalnių ar pilkapių žvalgybiniai tyrimai, išvykos į miestelio kapines, ieškant žymesnių krašto žmonių kapų, užduotis pasitelkus ikonografijos žodyną vietos bažnyčioje atpažinti paveiksluose ir skulptūrose pavaizduotus šventuosius ir t. t. Vyresniųjų klasių moksleiviai jau būtų skatinami aplankyti savo bendraamžius kito etnografinio regiono mokykloje, susipažinti su jo etnokultūriniais ypatumais ir papročiais. Per atostogas galėtų būti lankomos nacionalinio, europinio ar UNESCO Pasaulio paveldo sąrašo vietovės Lietuvoje ar, esant finansinei galimybei, su lituanistiniais siužetais susijusios vietos kaimyninėse šalyse (Latvijoje ir Estijoje, Baltarusijoje, Ukrainoje, Lenkijoje, Rusijos federacijos Kaliningrado srityje ir t. t.). Svarbu, kad tirdami savo miestelio ar miesto istoriją vaikai būtų skatinami atkreipti dėmesį į čia gyvenusių ar tebegyvenančių kitų tautų materialųjį palikimą ir mokytųsi jį (at)pažinti bei vertinti. Galiausiai paskutinių klasių gimnazistai gali būti įtraukiami ir į ekskursijas, viktorinas, protmūšius, orientacinius žaidimus ar konkursus, kuriuose būtų gvildinami ir „nebesančio“ (sunaikinto, išnykusio tiek materialaus, tiek ir nematerialaus) ar „disonuojančio“, ginčytino, pavyzdžiui, carinio, sovietinio, paveldo klausimai. Nereikėtų pamiršti ir nematerialaus paveldo (etninės muzikos, šokių, tautodailės ir t. t.), tradiciškai pasitelkiamo per religines ir kalendorines šventes ar atmintinų datų minėjimus ir pan., moksleivių ugdymui teikiamų galimybių. Tai, be abejo, tradiciškai įtraukiama į bendrąsias ugdymo programas, o ši veikla plėtojama įvairiuose renginiuose ir būreliuose. Tačiau reikia turėti omenyje, kad skirstymas į „materialų“ ir „nematerialų“ paveldą šiandien jau laikomas pasenusiu (Munjeri, 2007: 323), tad vykdant ugdymo, pasitelkiant paveldą, veiklą būtina ieškoti integralios prieigos formų. Todėl patartina į tradicijų perimamumo vyksmą labiau įtraukti senjorus ir kitus vietos bendruomenės atstovus, kurie kartu su moksleiviais galėtų paieškoti šiuolaikiškesnių spalvų bei sąskambių, taip aktualizuojant ir gaivinant šį neišsemiamos tautinės kultūros aruodą.

Edukacijai, pasitelkiant paveldą, tobulinti ir praktiškai diegti būtinos sutelktos, sisteminės bei nuoseklios susijusių sričių specialistų (pedagogų, paveldosaugininkų, muziejinių, nevyriausybinių paveldo aktyvistų, kraštotyrininkų ir t. t.) pastangos, ši sritis turi būti integruota į moksleivių švietimo sistemą per įvairias formaliąsias ir neformaliąsias veiklas.

Literatūra

- Allard, M. (2000). Le musée, agent de changement en éducation. *Les musées en mouvement. Nouvelles conceptions, nouveaux publics (Belgique, Canada)*. Ed. par S. Jaumain. Bruxelles: Editions de l'ULB, p. 121–130.
- Ashworth, G. J., Hartmann R. (2009). Žmogiškosios tragedijos ir siaubo vietų vadyba. *Gamtos ir kultūros paveldas. Perteikimas ir ugdymas*. Sud. R. Čepaitienė. Vilnius: Eugrimas.
- Ashworth, G. J., Howard, P. (2008). *Europos paveldas. Planavimas ir valdymas*. Vilnius: Versus aureus.
- Beck, L., Cable, T. (1998). *Interpretation for the 21st Century: Fifteen Guiding Principles for Interpreting Nature and Culture*. Urbana: Sagamore Publishing.
- Bloom, B. S., Engelhart, M. D., Furst, E. J., Hill, W. H., Krathwohl, D. R. (1956). *Taxonomy of educational objectives: The classification of educational goals. Handbook I: Cognitive domain*. New York: David McKay Company.
- Copeland, T. (2009). Archaeological Heritage Education: Citizenship from the Ground Up. *Treballs d'Arqueologia*, Vol. 15, p. 9–20.
- Craig, B. (1989). Interpreting the Historic Scene: The Power of Imagination in Creating a Sense of Historic Place. *Heritage Interpretation*, Vol. 1, p. 107–112. London: Belhaven Press.
- Čepaitienė, R., Mikailienė, Ž. (2017). *Pasaulis prasideda čia. Paveldo ugdymo principai mokyklinio amžiaus vaikams*. Vilnius: Didakta.
- Čepaitienė, R. (2010). *Paveldosauga globaliajame pasaulyje*. Vilnius: LII.
- The ICOMOS Charter for the Interpretation and Presentation of Cultural Heritage Sites (Ename Charter)*. (2008). Prieiga internete: <http://www.enamecharter.org/>
- Grappin, S., Jurion de Waha, F. (2007). Teaching, Remembrance and Cultural Heritage: Auschwitz-Birkenau Art Workshop. *Heritage Education for Europe. Outcome and perspective*. Ed. by L. Branchesi. Roma: Armando, p. 169–174.
- Ham, S. (1992). *Environmental Interpretation: A Practical Guide for People with Big Ideas and Small Budgets*. Golden, CO: North American Press.
- Harrison, R. (2013). *Heritage. Critical Approaches*. London: Routledge.
- Heritage Education Handbook*. (1986). Ed. by M. Dyer. Fleet, Hant, Heritage Education Trust.
- Heritage in the Classroom: A Practical Manual for Teachers*. (2005). Ed. by V. De Troyer. Antwerp: Garant.
- Howard, P. (2003). *Heritage: Management, Interpretation, Identity*. London: MPG Books Ltd.

- Holcomb, B. (1998). Gender and Heritage Interpretation. *Contemporary Issues in Heritage and Environmental Interpretation*. Ed. by D. L. Uzzell, R. Ballantyne. London: The Stationary Office, p. 37–55.
- Johnson, P. Thomas, B. (1995). Heritage as Business. *Heritage, Tourism and Society*. Ed. by D. T. Herbert. London: Mansell, p. 170–190.
- Light, D. (1995). Heritage as Informal Education. *Heritage, Tourism and Society*. Ed. by D. T. Herbert. London: Mansell, p. 117–145.
- Munjeri, D. (2007). Tangible and intangible Heritage: from Difference to Convergence, *Cultural Heritage. Critical Concepts in Media and Cultural Studies*, Vol. 4, p. 323–330. London: Routledge,
- Prentice, R. C. (1995). Heritage as formal Education. *Heritage, Tourism and Society*. Ed. by D. T. Herbert. London: Mansell, p. 146–169.
- Silberman, N. (2013). Heritage Interpretation as Public Discourse: Towards a New Paradigm. *Understanding Heritage*. Berlin: DeGruyter.
- Tilden, F. (1977). *Interpreting our Heritage*. Chapel Hill, N. C.: University of North Carolina Press.
- Uzzell, D. (1998). Interpreting Our Heritage: A Theoretical Interpretation. *Contemporary Issues in Heritage and Environmental Interpretation: Problems and Prospects*. London: The Stationery Office.

THE FACTOR OF TOURISM IN HERITAGE EDUCATION OF SCHOOL STUDENTS

RASA ČEPAITIENĖ

The Lithuanian Institute of History (Lithuania)

Summary

Cultural heritage encompasses what a particular group of people has in common that makes them different from others. However, the erosion of traditional cultural norms and customs, disregard of national and local heritage and culture, under-funding of heritage sites, cultural intolerance and experts' incompetence, even conscious or unconscious vandalism are among the challenges hindering heritage conservation in contemporary Lithuania. The article analyses the possibility to deal with all these problems. Heritage education and interpretation could be an effective solution and a good approach to teaching and learning about history that uses information available from the material culture and the human and artistic achievements, local technologies, as well as social and economic contribution of diverse groups of people. As the younger generation is increasingly distancing itself from its culture, so inclusion of heritage education as part of the school curriculum seems the best way to make sure school students will learn about their heritage.

The use of heritage in educational settings can serve a variety of implicit and explicit objectives: it can stimulate students not only to appreciate particular heritage or identify themselves with certain historical places, facts and actors and an appropriate national 'grand narrative', but also to develop their historical knowledge and understanding of continuity and change processes, and also, the cause and consequence. Some objectives even aim at developing students' competency to de-construct such narratives and formulate historical questions based on their own curiosity.

This variety of objectives generates a whole range of heritage education principles and practices which are discussed in this article. Museum artefacts, buildings, monuments, traditions, customs, folk stories and other 'heritage' traces can be powerful resources for learning and teaching in the classroom and beyond it. The practice of integrating these sources into education via heritage presentation and interpretation based on 'good examples', needs to be discussed and improved seeking to reach broader educational goals and competences. As the term implies, informal heritage education and cultural heritage tourism involves visiting places that are significant to the past or present cultural identity of a particular group of people. Cultural

heritage tourism provides an opportunity for people and especially for young children to experience their local, regional and national culture in depth, whether by visiting attractions, historical or culturally relevant places, or by taking part in different cultural activities. The main idea of the article is that heritage education, which generates such important social, economic and political benefits, must be included into the Lithuanian education system and be introduced in the primary and secondary schools' curriculum more broadly and consistently.

KEYWORDS: *heritage, education, interpretation, tourism, school students.*

JEL CODES: I. 12. 120.